

УДК 94:159.953(477):323.28(477.8)
DOI: 10.24919/2312-2595.4/46.215318

Олена ОХРИМЧУК

кандидат філософських наук, завідувач сектору координації роботи територіальних органів Управління забезпечення реалізації політики національної пам'яті в регіонах, Український інститут національної пам'яті, вул. Липська, 16, м. Київ, Україна, індекс 01021 (o.okhrimchuk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8653-8490>

Бібліографічний опис статті: Охрімчук, О. (2020). Діяльність Українського інституту національної пам'яті з відновлення та збереження пам'яті про радянські репресії у західних областях. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 4/46, 383–400. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215318>.

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ З ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО РАДЯНСЬКІ РЕПРЕСІЇ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ

Анотація. *Мета статті* – розкрити і проаналізувати діяльність, яку здійснює Український інститут національної пам'яті щодо відновлення пам'яті про радянські репресії у західних областях у період з 1939 до 1953 р., а також запропонувати заходи для підвищення ефективності цієї роботи. **Методологія дослідження** базується на поєднанні спектру теоретико-методологічних підходів, принципів, методів та прийомів, системності, науковості, авторської об'єктивності, використанні загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення). Емпіричною базою дослідження стали нормативно-правові акти та офіційні звіти і повідомлення Українського інституту національної пам'яті. Загальнонаукові методи дали змогу опрацювати зібрану інформацію для її структурування й отримання висновків про ефективність цієї роботи і шляхи її підвищення. Наукова новизна

© Олена Охрімчук, 2020

статті полягає в тому, що вперше на основі звітів Українського інституту національної пам'яті за 2016–2019 рр. та повідомлень на його офіційній Інтернет-сторінці висвітлено державні заходи з відновлення пам'яті про радянські репресії у західних областях; проаналізовано їх особливості відповідно до напрямів (нормотворчість, декомунізація та реабілітація жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр., популяризація, освіта). **Висновки.** У нинішніх складних умовах дедалі актуальнішою стає проблема осмислення феномена національної пам'яті. В українців вона відзначається амбівалентністю, розбіжними тлумаченнями минулого, не підпорядкованими єдиній ціннісно-смысловій логіці; виразним регіональним виміром суперечностей в осмисленні історії українських земель. Ці чинники використовує у гібридній війні проти України Російська Федерація. Вона маніпулює значною впливовістю радянської ідентичності, яка гальмує укорінення української національної ідентичності, щоб послабити ціннісні підвалини нашої державності. Тому країна потребує національної консолідації і активної гуманітарної політики, зокрема з відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу. Центральним органом виконавчої влади, який реалізує цю політику, є Український інститут національної пам'яті, який, з-поміж іншого, здійснює низку заходів задля відновлення пам'яті суспільства про радянські репресії у західних областях і має потенціал до підвищення результативності цієї сфери гуманітарної політики держави.

Ключові слова: ідентичність; консолідація; державна політика відновлення та збереження національної пам'яті; репресії; декомунізація; реабілітація; популяризація.

Olena OKHRIMCHUK

PhD (Philosophy), Head of the Sector for Coordination of the Work of Territorial Bodies of the Department for Ensuring the Implementation of the Policy of National Memory in the Regions, Ukrainian Institute of National Remembrance, 16 Lipska Str., Kyiv, Ukraine, postal code 01021 (o.okhrimchuk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8653-8490>

To cite this article: Okhrimchuk, O. (2020). Diialnist Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pam'iaty z vidnovlennia ta zberezhenia pam'iaty pro radianski represii u zakhidnykh oblastiakh [Ukrainian Institute of National Remembrance activities on the restoration and preservation of memory of

the Soviet repressions in the western regions]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 4/46, 383–400. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215318> [in Ukrainian].

UKRAINIAN INSTITUTE OF NATIONAL REMEMBRANCE ACTIVITIES ON THE RESTORATION AND PRESERVATION OF MEMORY OF THE SOVIET REPRESSIONS IN THE WESTERN REGIONS

Summary. The purpose of the article is to describe and analyze activities of the Ukrainian Institute of National Memory on restoring the memory of Soviet repression in the western regions in the period from 1939 to 1953, as well as to propose measures to improve effectiveness of this work. The research methodology is based on a combination of a range of theoretical and methodological approaches, principles, methods and techniques, systematics, science, authorial objectivity, and the use of general scientific methods (analysis, synthesis, generalization). Regulations, official reports and communications of the Ukrainian Institute of National Memory were the empirical basis of the study. General scientific methods made it possible to process the collected information in order to structure it and obtain conclusions about the effectiveness of this work and ways to improve it. The scientific novelty of the article is that for the first time the state measures to restore the memory of Soviet repression in the western regions are covered on the basis of reports of the Ukrainian Institute of National Memory for 2016–2019 and messages covered on its official website covered. The peculiarities of these measures are analyzed in accordance with the directions (rule-making, decommunization and rehabilitation of victims of repressions of the communist totalitarian regime of 1917–1991, popularization, education). Conclusions. In the current difficult conditions, the problem of understanding the phenomenon of national memory is becoming increasingly important. Among Ukrainians, it is marked with ambivalence and divergent interpretations of the past that do not adhere to a single value-semantic logic; there is a clear regional dimension of contradictions in understanding the history of Ukrainian lands. These factors are used by the Russian Federation in the hybrid war against Ukraine. It manipulates the significant influence of the

Soviet identity, which inhibits the rooting of Ukrainian national identity in order; to weaken the value foundations of our statehood. Therefore, the country needs national consolidation and an active humanitarian policy, in particular to restore and preserve the national memory of Ukrainian people. The central executive body that implements this policy is the Ukrainian Institute of National Remembrance, which, among other things, takes a number of measures to restore the public memory of Soviet repression in the western regions and has the potential to increase effectiveness of this area of humanitarian policy.

Key words: *identity; consolidation; state policy of restoration and preservation of the national memory; repressions; decommunization; rehabilitation; popularization.*

Постановка проблеми. У статті обґрунтовано необхідність духовної консолідації суспільства. Розглянуто національну пам'ять як чинник самоідентифікації нації. Пам'ять зберігає знання, уявлення і ціннісні оцінки вирішальних для державотворення подій минулого, чим сприяє самоусвідомленню, самозбереженню, консолідованому співіснуванню громадян держави. Через високий мобілізаційний потенціал національної пам'яті держава має використовувати його в гуманітарній політиці. Наразі державним органом, відповідальним за реалізацію політики відновлення та збереження національної пам'яті, є Український інститут національної пам'яті. Із 2015 р. він здійснює активну різнопланову діяльність, спрямовану на повернення українцям правдивої власної історії, в тому числі знань про репресії радянського тоталітарного режиму, викриття і засудження його злочинів. У статті проаналізовано заходи Інституту щодо відновлення пам'яті про радянські репресії у західних областях і надано рекомендації щодо їх змістового та формального розширення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціально-історичної пам'яті сьогодні є досить популярною в різних галузях знань – філософії, політології, історії, психології, соціології тощо. Тему розробляють такі вітчизняні вчені: Л. Нагорна, Н. Яковенко, Я. Грицак, М. Степико, М. Розумний, Ю. Шаповал, Ю. Зерній, Д. Веденєєв, А. Киридон, Л. Зашкільняк, О. Сташевська, О. Яворська. Наприклад, М. Степико розглядає феномен колективної пам'яті з точки зору значущості для утвердження української національної ідентичності, М. Розумний – як безпековий

чинник, складову гібридної агресії проти України, А. Киридон та Ю. Зерній досліджують державну політику національної пам'яті.

Досить продуктивно українські науковці вивчають і питання формування, механізмів функціонування, основних властивостей національної пам'яті.

Попри виокремлення різними вченими різних рис цього явища, вони сходяться у тому, що національна пам'ять є сукупністю процесів і результатом сприйняття, збереження, відтворення та забування соціокультурними групами спільного культурно-історичного досвіду. Це – форма зберігання та передачі інформації, образів, символів, ціннісних орієнтацій, наративів національної історії, значущих для самоідентифікації і моделювання майбутнього.

Мета статті – розкрити й проаналізувати діяльність, яку здійснює Український інститут національної пам'яті щодо відновлення пам'яті про радянські репресії у західних областях у період з 1939 до 1953 р., а також запропонувати заходи для підвищення ефективності цієї роботи.

Виклад основного матеріалу. Сучасні події в Україні розкривають перед нашою державою, з одного боку, нові можливості модернізації та демократичного розвитку, а з іншого – ставлять дуже серйозні виклики: протистояння військово-інформаційній агресії і загрозам територіальній цілісності та державності з боку Російської Федерації, викорінення корупції, подолання політичної нестабільності, проведення глибоких реформ. Для цього країна потребує моральної консолідації суспільства та формування цілісного соціокультурного і гуманітарного простору. Саме гуманітарну сферу – церкву, телебачення та інші засоби масової інформації, книги, кіно та інші культурні індустрії – використовує зовнішній ворог, Російська Федерація, в нинішній війні, яку часто називають гібридною, з метою дестабілізації внутрішньої ситуації, збільшення напруги в нашому суспільстві.

Серед гуманітарних гібридних інструментів особливе місце посідає маніпулювання історією. Агресор користується амбівалентністю історичної пам'яті українців, розбіжностями у тлумаченні минулого, значною впливовістю радянської ідентичності, недостатністю представленості у колективній пам'яті українців знань та уявлень про історичне минуле інших етнічних груп.

«Реалізуючи неоімперський проєкт «русский мир», Росія прагне знищити історичну пам'ять українців як важливу підвалину національної консолідації та цементування державності», – пояснюється в колективній монографії Національного інституту стратегічних досліджень «Світова гібридна війна: Український фронт» (Горбулін, 2017, с. 392).

Тож гуманітарний простір і його захист нині стали запорукою національної безпеки та державної незалежності. В Україні сформовано запит на державну гуманітарну політику, спрямовану на формування духовно цілісної нації, об'єднаної спільними візіями минулого – сучасного – майбутнього.

Така робота потребує тривалих цілеспрямованих зусиль. У Національній доповіді «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів і загроз на Донбасі» Національної академії наук України зазначається: тривале військове протистояння та зростання людських втрат, перебування населення на окупованих і прилеглих до них територіях під інформаційним впливом російської пропаганди посилюють тенденції непорозуміння й протистояння у суспільстві. Їхнє подолання потребує величезної роз'яснювальної та пропагандистської роботи. Громадянське порозуміння потребуватиме тривалого часу і має стати невід'ємною частиною складного й комплексного процесу інтеграції та консолідації українського суспільства, укріплення патріотизму й української громадянської ідентичності людей (Лібанова, 2015, с. 17).

Під ідентичністю розуміємо усвідомлення нацією національно-державних, соціально-економічних, політичних, духовних цінностей, ідеалів, інтересів і цілей, спільності історичної долі, свого місця серед інших національних спільнот на основі уявлень про саму себе й інші нації (Карлова, 2013, с. 3).

У науковій літературі вже усталилося розуміння, що в основі національної ідентичності лежить передусім національна пам'ять як здатність передавати від покоління до покоління сталу інформацію, що забезпечує спадковість передачі фактів та їх оцінок. Кожна спільнота осмислює, вшановує власні традиції державотворення, борців за незалежність, зберігає героїчні сторінки історичного досвіду (цінності, що стали в певний час виграшними) і, навпаки, викреслює, «забуває» трагічні події, явища, ідеали, що не отримали позитивного розвитку.

За словником ключових термінів «Національна та історична пам'ять» Українського інституту національної пам'яті, національна пам'ять – це селективно збережена нацією сукупність знань, уявлень і ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на її становлення, самоідентифікацію, державотворчі та цивілізаційні досягнення і консенсусно сприймаються в суспільстві як найбільш значущі для його самозбереження, консолідованого існування та конструктивного перспективного розвитку (Киридон, 2013, с. 291).

Погоджуємося із зауваженням О. Яворської, що національна пам'ять ґрунтується на споріднених категоріях колективної, історичної, культурної, індивідуальної, біографічної пам'яті (Яворська, 2017, с. 133). І ще вважаємо за доцільне акцентувати на особливості, яку виділила О. Стасевська, а саме – щоб загальноприйняті уявлення про минуле країни, нації, про їхній розвиток стали національною пам'яттю, вони мають бути представленими в публічному просторі, активно транслюватися й обговорюватися там, формуючи у такий спосіб соціально-культурні ідентичності (Стасевська, 2018, с. 125).

Національна пам'ять як феномен суспільної свідомості володіє потужним мобілізаційним і консолідаційним потенціалом великої кількості людей задля досягнення спільної мети. І навпаки, різні інтерпретації історичних подій ризикують створювати й різні дискурси, які конфронтують один з одним (Мацишина, 2018, с. 67).

Позитивно, що після Революції Гідності Українська держава перейшла від суто теоретичного осмислення проблем, пов'язаних із національною пам'яттю, до їх практичного розв'язання. Найголовніше – активізації та оптимізації державної політики відновлення і збереження національної пам'яті з метою формування національної ідентичності та зміцнення державності.

Кабінет Міністрів України Постановою від 12 листопада 2014 р. № 684 затвердив Положення про Український інститут національної пам'яті, відповідно до якого Інституту повернуто повноваження центрального органу виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу. Тобто Інститут виконує державну функцію «закорінення» у свідомості громадян спільного уявлення

про минуле задля розуміння сьогодення та формування спільного бачення майбутнього. Як небезпідставно зазначено в Аналітичній доповіді «Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України» Національного інституту стратегічних досліджень, політика пам'яті завжди спрямована на створення «потрібного» синтезу теперішнього з минулим. З цієї точки зору є сенс говорити про державну політику пам'яті, яку можна визначити як систему цілей і заходів, здійснюваних суб'єктом цієї політики задля створення таких умов, за яких особа ідентифікувала би себе з національною державою та/або з відповідним наддержавним утворенням (Яблонський, 2019, с. 20).

Основними завданнями Інституту є реалізація державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу, а саме: організація всебічного вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності; увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, воєн, жертв політичних репресій; організація дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів; популяризація історії України, її видатних особистостей; подолання історичних міфів («Деякі питання Українського інституту», 2014). З урахуванням багатонаціонального складу населення та регіональних відмінностей України Інститут має популяризувати роль Українського народу в боротьбі проти тоталітаризму, відстоюванні прав і свобод людини; сприяти недопущенню використання символів тоталітарних режимів; наданню оцінки тоталітарним режимам, примусовим депортаціям, політичним репресіям, діям організаторів і виконавців таких злочинів; формуванню патріотизму, національної свідомості, активної позиції. Відповідно до цих завдань, Інститут організовує вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності; увічнення пам'яті жертв політичних репресій, збирання інформації, створення та наповнення баз даних щодо свідчень очевидців політичних репресій; забезпечує увічнення їх пам'яті, ведення обліку, впорядкування і збереження місць їх поховання; сприяє виготовленню друкованої, кіно- та відеопродукції, сценічному й іншому художньому втіленню образів осіб, що чинили опір тоталітарним режимам, політичним репресіям та інше.

Як бачимо, метою державної політики відновлення та збереження національної пам'яті є дати виважену, історично й науково обґрунтовану оцінку минулим подіям на всій території України, трактувати їх у моральному, а не політичному вимірі. Політика національної пам'яті має бути спрямована на повернення нації правдивої власної історії, викриття і засудження злочинів минулого.

Нині політика національної пам'яті розвивається на підставі таких базових ціннісних засад: ушанування пам'яті про боротьбу Українського народу проти комунізму, нацизму й іноземної окупації; героїчні зусилля для створення незалежної Української держави, відстоювання особистої свободи, гідності і прав людини; збереження пам'яті про жертв, втрати і збитки українського народу від комуністичного та нацистського режимів; засудження будь-яких форм терору; популяризація культурних, духовних, суспільних здобутків українського народу; прагнення до примирення і порозуміння навколо складних питань минулого; усвідомлення прагнення до здобуття незалежності і творення власного демократичного майбутнього як спільної визначальної цінності для всіх українців, популяризація регіональних особливостей боротьби за незалежність.

Для розширення можливостей реалізації політики на місцевих рівнях з урахуванням регіональних особливостей Український інститут національної пам'яті згідно із Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 799 створив регіональні представництва («Деякі питання діяльності», 2018); п'ять між-регіональних територіальних органів як структурні підрозділи Управління забезпечення реалізації політики національної пам'яті в регіонах охоплюють всі області і мають там головні офіси та робочі місця. Зокрема, до сфери Західного міжрегіонального відділу входять Львівська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська області, головний офіс – у Львові. Наразі триває кадрове наповнення територіальних органів. Однак уже тепер активне включення цих підрозділів у діяльність Інституту засвідчило істотне наповнення загальнодержавного дискурсу регіональними особливостями, розширення сфери охоплення політики національної пам'яті на місцях, у тому числі щодо пам'яті про радянські репресії загалом, і на Західній Україні зокрема.

Аналіз звітів про роботу Українського інституту національної пам'яті за 2016–2019 рр. засвідчує вагомий внесок Інституту в інформування суспільства та відновлення пам'яті про радянські репресії у західних областях. Інституту належить ініціатива та провідна роль у творенні законодавчої бази щодо засудження тоталітарного комуністичного режиму, заборони використання його символіки. Завдяки системній нормотворчій роботі Інституту в 2015 р. розпочалася масштабна реформа декомунізації з метою очищення публічного простору від комуністичної спадщини, масового переосмислення та належної оцінки злочинів тоталітарних режимів. Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» засуджено комуністичний тоталітарний режим і заборонено пропаганду його символіки, встановлено порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму – зміна назв областей, районів та населених пунктів, вулиць, інших топонімів, у яких використані імена або псевдоніми осіб, котрі обіймали керівні посади в комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), каральних органах, були пов'язані з діяльністю комуністичної партії, річницями жовтневого перевороту 1917 р., встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ ст., демонтаж пам'ятників зазначеним та іншим особам. І найголовніше – Законом запроваджено адміністративну або кримінальну відповідальність за пропаганду комуністичного режимів та використання символіки.

Важливим у контексті пам'яті про жертв репресій є ще один акт, розроблений Інститутом разом із представниками громадських об'єднань у сфері реабілітації жертв політичних репресій – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». У травні 2018 р. Закон набрав чинності. Відповідно до нього, створено регіональні комісії при обласних державних адміністраціях і Національну комісію з реабілітації при Українському інституті національної пам'яті. Станом на вересень 2020 р. від-

булося 10 засідань Національної комісії, на яких розглянуто 553 пропозиції. За підсумками, 308 осіб визнано реабілітованими/потерпілими або відмовлено у визнанні (з них – 218 потерпілі); заявникам направлено 107 листів-роз'яснень, що вони вже реабілітовані; документи щодо 138 осіб відправлено на доопрацювання. Таким чином, Інститут забезпечує практичну реалізацію державної процедури відновлення прав осіб, які були репресовані комуністичним тоталітарним режимом.

Інститут організовує пошук місць поховань. У серпні 2020 р. в селищі Володимирець перепоховали останки 14 упівців, виявлених в селі Іваничі (Рівненщина) на місці контактного бою 1944 р. з НКВДистами. Наразі встановлено імена трьох загиблих – це Федір Бондарчук, Дмитро Мельник і Василь Стельмах. Минулого року в селі Соснівці Дубенського району Рівненської області за результатами пошукових робіт було локалізовано братську могилу з останками 8 вояків УПА, яких урочисто перепоховали в урочищі Гурби Здолбунівського району Рівненської області. В Шумську на Тернопільщині перепоховали 14 вояків – учасників збройного підпілля ОУН, закатованих НКВД у 1940–1950-х рр.

Інший напрям діяльності Інституту – популяризаційно-просвітницька робота. Для поширення знань про події Другої світової війни в Україні, зокрема на Західній Україні, було створено тематичний сайт «Українська Друга світова». Там можна знайти десятки тематичних добірок – історичних довідок, карт, фото- і відео- та інформаційних матеріалів. Серед них розвінчування 50 радянських міфів, у тому числі про так званий «Золотий вересень», коли українці буцімто радо вітали прихід радянських військ. Сайт містить виставку «Українська Друга світова», створену 2015 р., яка також розкриває теми «Перші совіти. Радянський режим на анексованих територіях», «Нескорені. Війна після війни». Через карти, документи та світлини показує окупацію західних областей, форсовану колективізацію та репресії на тих землях, боротьбу Української повстанської армії проти радянського режиму після війни. Вуличний варіант виставки експонувався у Києві біля Київської міської державної адміністрації, залізничному вокзалі, в аеропорту Бориспіль, у Львові (в рамках Форуму видавців), Одесі, Черкасах, а банерний – у Луцьку, Вінниці, Дніпрі, Черкасах, Чернігові, Тернополі, Одесі та всіх інших обласних

центрах, а також у Ніжині, Конотопі, Прилуках, Новгород-Сіверську. Демонструвалася в обласних державних адміністраціях, університетах, красзнавчих та історичних музеях, будинках культури, бібліотеках, торговельно-розважальних центрах, де її переглянули мільйони містян – державних службовців, вчителів і викладачів, школярів і студентів, працівників культури, пересічних громадян.

Тема радянських репресій у західних областях у період 1939–1953 рр. була широко представлена у 2017 р. під час комплексу заходів з нагоди 75-ї річниці формування Української повстанської армії. Адже УПА була військово-політичною формацією Українського визвольного руху, яка чинила відчайдушний спротив комуністичному репресивному апарату. Цю сторінку висвітлює вулична виставка «УПА – відповідь нескореного народу», а точніше її друга частина – «Повстанці проти комунізму». Унікальні фотографії, розсекречені документи, мапи та інфографіка передають атмосферу безкомпромісної боротьби українських націоналістів за створення Української держави, представляють бойові дії між загонами УПА та частинами військ НКВД–МГБ, ідеологічне протиборство між націоналістами й комуністами. Зазначені питання розкриваються також у брошурі «УПА – відповідь нескореного народу».

Український інститут національної пам'яті сприяв вшануванню у 2017 р. жертв акції «Вісла». У зв'язку із її 70-ми роковинами за ініціативи Інституту відбувся «круглий стіл» «Акція «Вісла» – злочин польського комуністичного режиму», учасники якого ухвалили Звернення до Верховної Ради України та Сейму Республіки Польща. Спільно із Тернопільською обласною державною адміністрацією Інститут створив виставку «Втрачений світ», в якій представлені предмети культури українського населення Закарпаття, а також документи, що розкривають злочин депортації українців Польщі.

Крім того, було підготовлено та поширено тематичні інфографіки про причини, хід та наслідки акції «Вісла», операції «Запад», інформаційні матеріали для засобів масової інформації, обласних державних адміністрацій, працівників культури, освітань.

У 2019 р. в Україні відзначалися роковини депортації українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшся,

Любачівщини, Західної Бойківщини. До цієї пам'ятної дати Інститут ініціював прийняття Кабінетом Міністрів України розпорядження «Про утворення Організаційного комітету та затвердження плану заходів з відзначення 75-х роковин депортації українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 роках» (5 липня 2019 р. № 501-р). На його виконання Інститут провів серію наукових, освітніх і меморіальних заходів. Серед них – у Києві мітинг-реквієм і молебень біля пам'ятного хреста жертвам Голодомору та політичних репресій в Україні на Алеї Героїв Небесної Сотні; пам'ятна академія і драма-концерт «Вигнані з Раю» в Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка за участі представників державної влади, духовенства, ЗМІ, делегацій товариств депортованих українців, артистів Івано-Франківського академічного обласного музично-драматичного театру імені Івана Франка; науковий «круглий стіл» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та презентацію інформаційно-просвітницьких стендів «Вигнання». 18 банерів цієї виставки представляють у фотографіях, документах, картах та діаграмах історію Закерзоння – Лемківщини, Надсяння, Любачівщини, Холмщини, Південного Підляшшя, Західної Бойківщини, розкривають передумови, хід та наслідки депортацій із найзахіднішої частини українського світу. Виставка є спільним проектом Українського інституту національної пам'яті, Інституту народознавства та українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України, Інституту історії церкви Українського католицького університету, Історико-краєзнавчого музею міста Винники та Світової федерації українських лемківських організацій. До слова, у вересні-жовтні 2020 року організаційними зусиллями Центрального міжрегіонального відділу зазначені інформаційно-просвітницькі стенди експонувалися у Вінниці в обласному молодіжному центрі «Квадрат».

Також відбулися заходи у Львові, де науковці Києва, Львова, Тернополя, Івано-Франківська обговорювали цю тему на конференції «Депортації в системі злочинів тоталітарного комуністичного режиму». Цей науковий форум співорганізували Український інститут національної пам'яті, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, Український католицький

університет, Історико-краєзнавчий музей міста Винники. У Тернополі відбувся Всеукраїнський форум «Советська окупація Західної України 1939 року: погляд через 80 років». Фахівці з Тернополя, Києва, Львова (загалом понад 200 осіб) аналізували наслідки окупації Західної України комуністичним режимом. Крім того, до 75-х роковин депортації українців Закарпаття Інститут створив тематичний відеоролик, який уже переглянули у соціальних мережах майже 50 тисяч зацікавлених осіб.

Інститут активно працює для освітнього простору. Для закладів освіти до пам'ятних дат готуються методичні рекомендації та інформаційні матеріали, що використовуються вчителями під час підготовки і проведення уроків історії, виховних, урочистих, меморіальних заходів. У вересні 2019 р. було підготовлено та поширено методичні рекомендації «Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 р. До 75-х роковин початку примусового виселення українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини» (Методичні рекомендації «Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років»). Матеріали містять такі розділи: Вступні зауваги, Ключові повідомлення та Історична довідка (розкриває передумови, етапи, особливості облаштування, акцію «Вісла», обмін прикордонним ділянками державних територій СРСР і Польщі 1951 р.). Також доповнені додатками: резюме; спогади очевидців; документи; інфографіки. Щоб перевірити ступінь опанування теми, фахівці Інституту пропонують провести тест, для якого розробили спеціальні завдання.

Для популяризації історичної освіти інтерактивними засобами Український інститут національної пам'яті розробив і виготовив настільну гру «УПА – відповідь нескореного народу». Вона викликала інтерес та схвалення, особливо серед учителів історії та учнів. Гру можна використовувати як під час вивчення теми, так і підготовки до ЗНО з цієї теми, турнірів, олімпіад тощо. Посібник до гри, який містить фото, документи та ілюстрації з Архіву Центру досліджень визвольного руху; Галузевого державного архіву Служби безпеки України; Державного архіву Волинської області; Державного архіву міста Нюрнберга (ФРН); Електронного архіву українського визвольного руху avr.org.ua; Архіву видавництва «Літопис УПА»; Військово-історичного клубу «Сотня

Сіроманці» (Чикаго, США), поглиблює знання про боротьбу Української повстанської армії проти НКВД у період 1939–1953 рр.

Ще один інтерактивний освітній проєкт стосовно проблематики радянських репресій у західних областях заслуговує на увагу. Йдеться про набір електронних карток «Україна в роки Другої світової війни (1939–1945)», який складається із 42 листівок із коротким текстом-резюме, доповненим звуковим рядом (голос за кадром – журналіста, радіоведучого Василя Шандро) і QR кодом, який веде на довідкові матеріали (карти, художні або документальні фільми, виставки Інституту). Листівки розповідають про ціну, яку заплатили українці в боротьбі з нацизмом, перебуваючи не тільки в Червоній армії, а й у лавах Об'єднаних Націй, про злочини проти людяності обох тоталітарних систем – сталінської комуністичної та гітлерівської нацистської, про Україну напередодні Другої світової, пакт Молотова–Ріббентропа, тактику «випаленої землі», оstarбайтерів, Голокост, Український визвольний рух, а також про радянську анексію Західної України 17 вересня 1939 р.; розстріли в тюрмах НКВД в Західній Україні в перші тижні війни, коли було вбито понад 22 тисячі бранців; виселення українців із Польщі внаслідок встановлення радянсько-польського кордону 9 вересня 1944 р.

Висновки. Таким чином, Український інститут національної пам'яті у різний спосіб та різними заходами сприяє відновленню пам'яті суспільства про радянські репресії у західних областях у довоєнний та післявоєнний періоди. Діяльність здійснюється у багатьох напрямках: нормотворчому, пошуковому, популяризаційному, освітньому. Водночас потенціал цього центрального органу виконавчої влади в означеній проблематиці ще далеко не вичерпаний. На нашу думку, доцільними будуть такі рекомендації Інституту:

1. Активізувати роботу Західного міжрегіонального відділу, підсилити його кадрове наповнення, наприклад, провести конкурсний відбір начальника відділу з метою призначення на посаду висококваліфікованого фахівця із достатнім досвідом управлінської роботи і рівнем володіння знань з історії України.

2. Територіальним органам створити проєкти щодо висвітлення методів, виконавців, жертв радянських репресій в їхніх регіонах та започаткувати міжрегіональні обміни цими проєктами

для популяризації інформації про особливості радянських тоталітарних практик на різних землях України і усвідомлення їх нелюдської природи.

3. Розширити тематику такого напряму роботи Інституту, як «Усна історія», включивши до неї записи спогадів потерпілих від радянських репресій, у тому числі в західних областях, а також їхніх рідних, проведення освітнього конкурсу родинних історій, тощо.

Джерела та література

- Горбулін, В.П.** (Ред.). (2017). *Світова гібридна війна: Український фронт*. Київ: НІСД.
- Деякі питання діяльності Українського інституту національної пам'яті:* Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 799. (2018). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/799-2018-п#Text>.
- Деякі питання Українського інституту національної пам'яті:* Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 684. (2014). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-п#Text>.
- Карлова, В.В.** (2013). *Національна свідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект*. (Автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управ.). Київ.
- Киридон, А.М.** (Кер. авт. кол.). (2013). *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів*. Київ: НВЦ «Пріоритети».
- Лібанова, Е.М.** (Ред.). (2015). *Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз події на Донбасі (національна доповідь)*. Київ: НАН України.
- Мацшина, І.В.** (2018). Стратегія формування національної пам'яті: інституціональний дискурс В. Ющенка. *Політичне життя*, 4, 67–72. doi: 10.31558/2519-2949.2018.4.11.
- Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років:* методич. рекомен. (2019). Взято з <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>.
- Стасевська, О.А.** (2018). Експлікація аксіологічного аспекту концепту «історична пам'ять». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 1 (36), 123–135. doi: 10.21564/2075-7190.36.123270.
- Україна в роки Другої світової війни (1939–1945)*. (2018). Взято з <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/vchytelyam/lystivky/ukrayina-v-roky-drugoyi-svitovoyi-viyny-1939-1945>.
- Українська Друга світова: виставка*. (б.р.). Взято з <http://www.wv2.memory.gov.ua/vystavka/>

- Яблонський, В.М.** (Ред.). (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь*. Київ: НІСД.
- Яворська, О.М.** (2017). Конотаційний спектр поняття пам'яті. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 40, 126–135. doi: 10.24919/2522-4557.2017.40.117687.

References

- Horbulin, V.P.** (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: Ukrainyskiy front [World Hybrid War: Ukrainian Front]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Deiaki pytannia diialnosti Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pam'iaty: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 zhovtnia 2018 r. № 799 [Some issues of the Ukrainian Institute of National Memory: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from October 3, 2018, № 799]*. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/799-2018-п#Text> [in Ukrainian].
- Deiaki pytannia Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pam'iaty: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lystopada 2014 r. № 684 [Some issues of the Ukrainian Institute of National Memory: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from November 12, 2014, № 684]*. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-п#Text> [in Ukrainian].
- Karlova, V.V.** (2013). *Natsionalna svidomist yak dukhovna osnova derzhavotvorchykh protsesiv v Ukraini: upravlynskyi aspekt [National consciousness as a spiritual basis of state-building processes in Ukraine: administrative aspect]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Kyrydon, A.M.** (Ed.). (2013). *Natsionalna ta istorychna pamiat: slovnyk kliuchovykh terminiv [National and historical memory: a glossary of key terms]*. Kyiv: NVTs «Priorities» [in Ukrainian].
- Libanova, E.M.** (Ed.). (2015). *Polityka intehratsii ukrainskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podii na Donbasi (natsionalna dopovid) [The policy of integration of Ukrainian society in the context of challenges and threats of events in Donbass (national report)]*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Matsyshyna, I.V.** (2018). *Stratehiia formuvannia natsionalnoi pam'iaty: instytutsionalnyi dyskurs V. Yushchenka [Strategy for national memory formation: institutional discussion of V. Yushchenko]*. *Politychne zhyttia – Political life*, 4, 67–72. doi 10.31558/2519-2949.2018.4.11 [in Ukrainian].
- Pamiataimo pro deportatsii 1944–1951 rokiv: metodychni rekomendatsii [Let us remember the deportations of 1944–1951: Guidelines]*. (2019).

Retrieved from <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv> [in Ukrainian].

- Stasevska, O.A.** (2018). Eksplikatsiia aksiolohichnoho aspektu kontseptu «istorychna pamiat» [Explication of the axiological aspect of the concept «historical memory»]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho» – National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine"*, 1 (36), 123–135. doi: 10.21564/2075-7190.36.123270 [in Ukrainian].
- Ukraina v roky Druhoi svitovoi viiny (1939–1945) [Ukraine during the Second World War (1939–1945)]*. (2018). Retrieved from <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/lystivky/ukrayina-v-roky-drugoyi-svitovoyi-viyny-1939-1945> [in Ukrainian].
- Ukrainska Druha svitova: vystavka [Ukrainian Second World War: Exhibition]*. (n.d.). Retrieved from <http://www.ww2.memory.gov.ua/vystavka/> [in Ukrainian].
- Yablonskyi, V.M.** (Ed.). (2019). *Polityka istorychnoi pamiaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy: analitychna dopovid [The policy of historical memory in the context of national security of Ukraine: an analyst report]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Yavorska, O.M.** (2017). Konotatsiynyi spektr poniattia pamiaty [Connotation spectrum of the concept of memory]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series*, 40, 126–135. doi: 10.24919/2522-4557.2017.40.117687 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2020 р.